

Een geschiedenis vol nattingheid

Achtergrondinfo

de oude hollandse waterlinie

Nederland = laagland

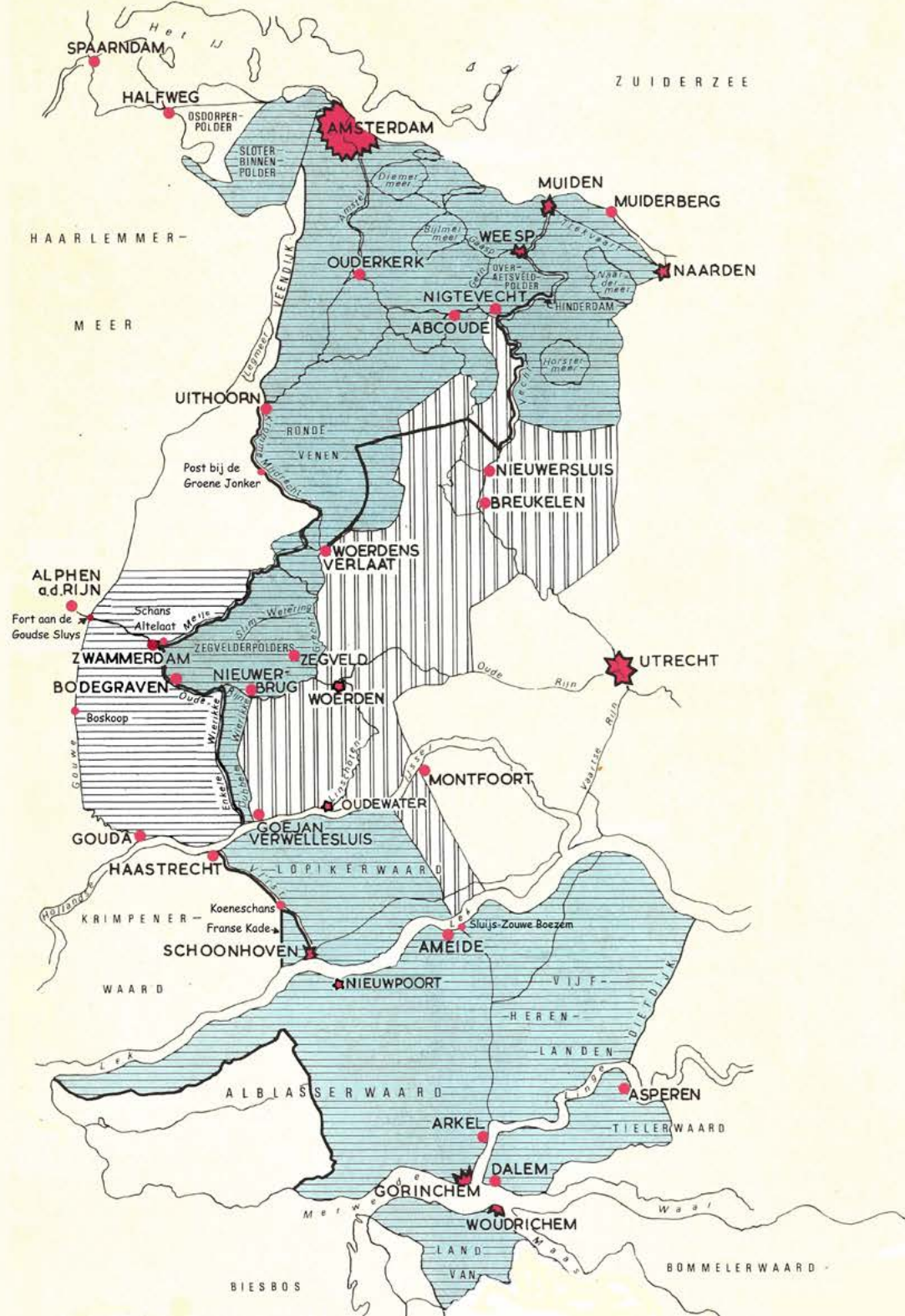
Neder is een oud woord voor neer, dit betekent laag.

Nederland is een laag land en deze streken noemen we ook wel 'De lage landen bij de zee'. Grote rivieren, zoals de Rijn en de Maas, stromen vanuit buurlanden naar Nederland, op weg naar de zee. Want water stroomt nu eenmaal naar beneden.

De grens tussen landen of provincies is niet te zien.

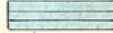
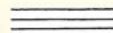
In het aardrijkskundeboek staat een dikke rode lijn, maar er staat geen hek tussen Duitsland en Nederland, en er loopt geen stippellijn over de grond tussen Zuid-Holland en Utrecht. Een bordje langs de weg – dat is alles. In die tijd kon je de grens soms wél zien als je buiten liep, op een paard zat, of in een koets.

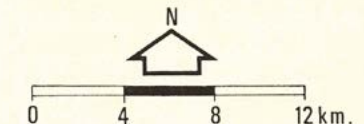
In de zeventiende eeuw heette Nederland de Republiek van de Zeven Vereenigde Nederlanden. De Republiek bestond uit zeven zelfstandige provincies: Groningen, Friesland, Overijssel, Gelderland, Utrecht, Holland en Zeeland. De provincie Holland bestond uit Noord- en Zuid-Holland en was de grootste provincie. En de belangrijkste, want in deze provincie lagen Amsterdam en andere havensteden.

de hollandsche
waterlinie

LE GENDA

- Geïundeerd in
juni en juli 1672
- Geïundeerd in
december 1672
- Geïundeerd in 1673
- Kade, opgehoogd in 1673
- Dijk of verhoogde weg
- Kanaal of rivier

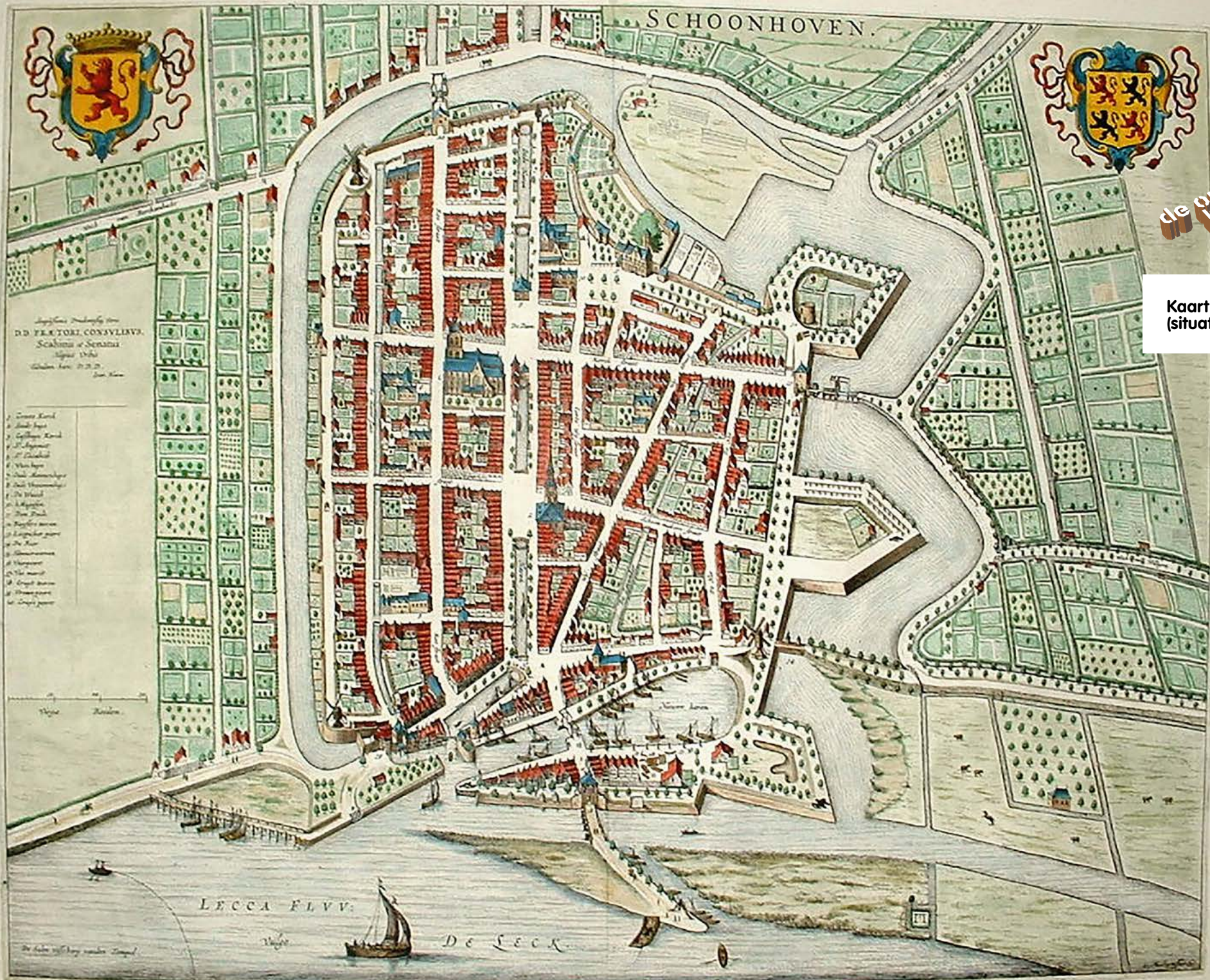
Land onder water

Het land kon verdedigd worden door op sommige plaatsen een gat te maken in de dijken langs de grote rivieren en langs de Zuiderzee. Dan liep een lange strook land onder water. Die strook was eigenlijk een lang meer geworden, waar niemand zomaar overheen kon komen. En zeker een groot leger met paarden en karren en kanonnen kon dat niet.

Zonder schepen konden de Fransen niet aan de overkant komen. Het water was dus een grens die ons beschermde: de (Oude) Hollandse Waterlinie.

De Zuiderzee heet tegenwoordig IJsselmeer. In de zeventiende eeuw kon men vanaf de Noordzee ongehinderd doorvaren naar de Zuiderzee. Door de bouw van de Afsluitdijk (1927-1932) werd de Zuiderzee een groot meer: het IJsselmeer. De naam komt van de grootste rivier die erin uitmondt: de (Gelderse) IJssel.

de oude
hollandse
waterlinie

Kaart door Blaeu uit 1649
(situatie in 1672)

De Gouden Eeuw

In de zeventiende eeuw waren Noord- en Zuid-Holland één provincie: Holland. De Republiek was rijk en machtig, daarom noemen we die tijd de Gouden Eeuw. Andere landen waren jaloers en stuurden legers op het land af. Daarom waren in Holland, Utrecht en Gelderland forten met kanonnen neergezet, zodat de vijand niet dichtbij kon komen. Een fort is een sterk, gesloten vestingwerk dat je naar alle kanten is te verdedigen.

Vijandelijke legers waren tegen te houden door zelf dijken kapot te maken. Dan stroomden de rivieren over en kwam een strook land langs Holland, Utrecht en Gelderland onder water te staan. Die grens heet de Hollandse Waterlinie.

In die tijd was ons land nog geen koninkrijk, maar een republiek. Een groepje rijke mensen uit de zeven provincies was de baas. Ze kwamen bij elkaar om de Republiek samen te besturen. Maar de republiek werd verdedigd door stadhouders. Een stadhouder is de leider van het leger van een provincie. Hij heeft veel macht en

bepaalt wat er gebeurt. Alle stadhouders waren lid van de familie van Oranje. De titel van de oudste zoon was altijd 'Prins van Oranje'.

Water als wapen tegen vijandige troepen

de hollands
waterlinie

de oude
hollandse
waterlinie

Historische verdedigingswerken in Gorinchem

Het Rampjaar 1672

De kleine republiek was enorm rijk door de handel met verre landen. Er werden producten gehaald die hier niet te koop waren en waar veel geld mee werd verdiend. In de Gouden Eeuw was de Republiek heel machtig en grotere omringende landen spanden samen om de Republiek aan te vallen.

Frankrijk, Engeland en Duitsland vielen in 1672 de Republiek aan. Om de legers tegen te houden werd de Hollandse Waterlinie ingezet: een breed gebied werd onder water gezet, zodat de legers niet verder richting Amsterdam konden trekken. De boeren waren hier fel op tegen omdat zij hun vee niet meer konden laten grazen.

De hertog van Luxembourg te paard.
Ook deze Franse aanvoerder stuitte
in 1672 op de Hollandse Waterlinie.

Prins Willem III, de stadhouder

Michiel de Ruyter

de oude
hollandse
waterlinie

Willem III, Prins van Oranje

Op de Noordzee probeerde een vloot van Franse en Engelse schepen om de Hollandse kust te bereiken en soldaten aan land te zetten, maar admiraal Michiel de Ruyter wist dat te voorkomen.

Vanuit Duitsland marcheerden Duitse en Franse legers naar de Republiek. De bevolking werd door de oorlogsdreiging steeds onrustiger. Er ontstond discussie of de jonge prins van Oranje tot opperbevelhebber benoemd moest worden. De gebroeders De Witt waren daar als belangrijke politici fel op tegen en werden vermoord. Willem III werd als jonge prins van Oranje bevelhebber van het leger.

Holland had een sterke verdediging: de Hollandse Waterlinie en Willem III besloot om de vijand daarachter op te wachten.

Prins Willem III inspecteert de Waterlinie.
Op het onder water gezette land vaart een uitlegger
voor een vesting.

de hollandsche
waterlinie

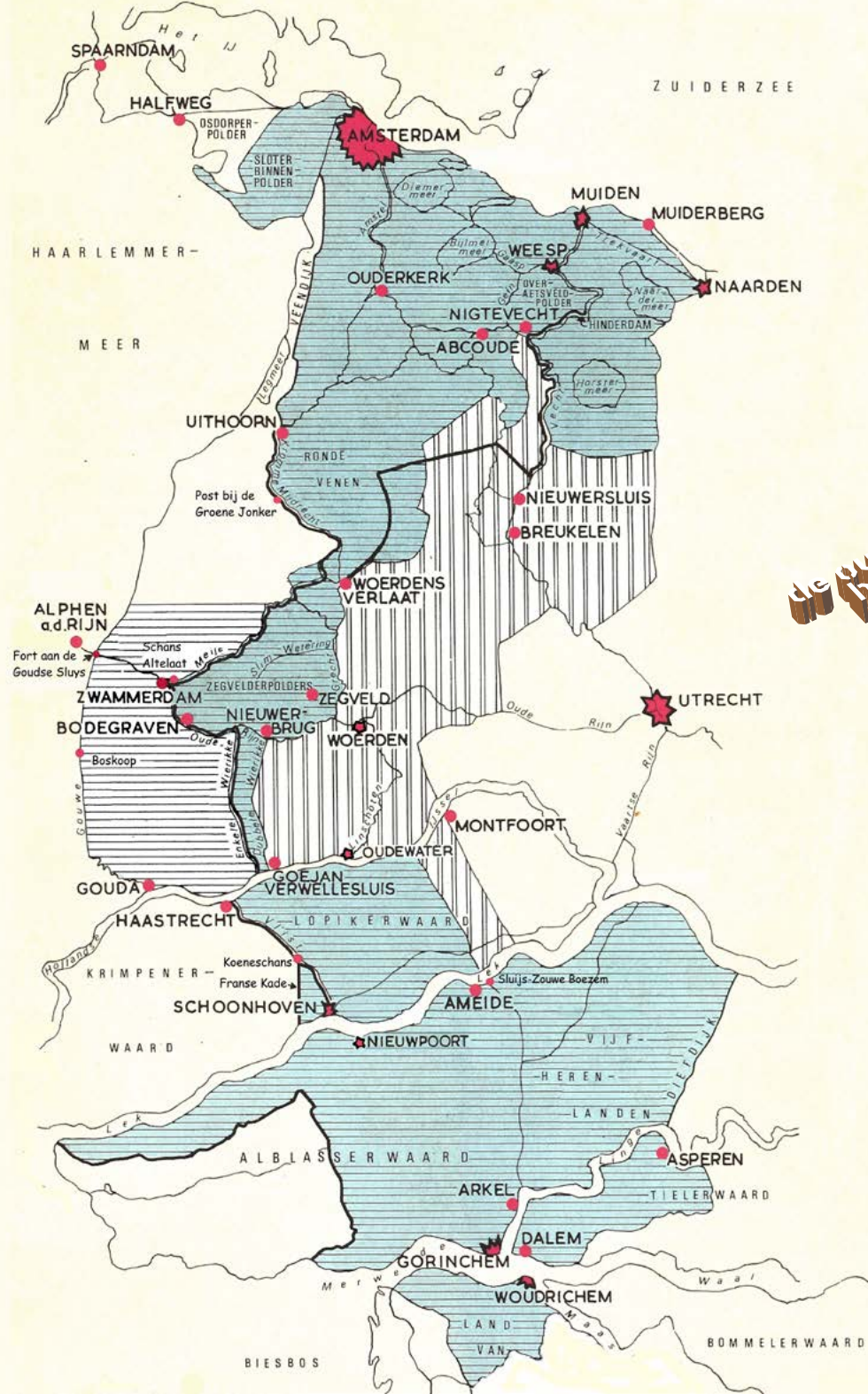
J. Haynck van Papendrecht

Wie niet sterk is moet slim zijn

Op het land was de Republiek veel zwakker dan het Franse leger. Om het Franse leger te stoppen, werd het land onder water gezet. Dat kon makkelijk, omdat het land lager ligt dan de rivieren.

Dijken zorgen ervoor dat het water de polders niet instroomt. Als er een gat wordt gemaakt in zo'n dijk, dan staat het land snel onder water. Voor de boeren was dit een ramp: zij protesteerden hevig, namen het stadsbestuur van Gouda gevangen en dreigden de stad Schoonhoven in brand te steken. De Alblasserwaard was al onder water gezet, maar de boeren maakten de gaten in de dijk weer dicht en pompten de polders met watermolens gewoon weer droog! Toen de vijandelijke legers dichterbij kwamen en Utrecht en Gelderland hadden veroverd, snapten de boeren dat zij wel mee moesten werken.

In de zomer van 1672 werd een lange strook polderland van Holland onder water gezet: vanaf Gorinchem langs Schoonhoven, tussen Woerden en Bodegraven door tot aan Amsterdam aan het IJ, en tot aan Muiden en Naarden bij de Zuiderzee. Dit was de Hollandse Waterlinie.

Kaart van de Oude Hollandse Waterlinie en het inundatiegebied in de situatie van het Rampjaar 1672

de oude
hollandse
waterlinie

De Fransen gestopt

Op verschillende plaatsen werden de dijken doorgestoken. Het water uit de grote rivieren en uit de Zuiderzee overstroomde een strook land van ruim tachtig kilometer lang. De breedte van de strook verschilde: op sommige plaatsen was deze een paar kilometer breed, op andere tientallen kilometers. Het water was ongeveer veertig centimeter diep, te diep om doorheen te waden met paarden en kanonnen. De overgang van weiland in een sloot of rivier werd onzichtbaar, waardoor soldaten konden verdrinken. En de 40 cm water was te ondiep om boten op te laten varen.

Verdedigingswerken

Het leger van de Republiek bouwde versterkingen op de dijken, van waaruit de vijand werd beschoten. Bij Gorinchem kwam een driehoek van vestingen: aan de ene kant van de rivier de Merwede bij Gorinchem en aan de andere kant bij Loevestein en Woudrichem. Bij Schoonhoven, aan de rivier de Lek, werd een hoge verdedigingswal om de stad aangelegd. Er kwamen versterkingen op de hoge dijk van de Lek in Sluis, vlak voor Ameide, en langs de Hollandsche IJssel bij Hekendorp, waar een sluis in de dijk ligt. Dit is de Goejanverwellesluis.

Er kwamen ook versterkingen langs de Oude Rijn op de Hoge Rijndijk, bij Nieuwerbrug. Tussen Bodegraven en Nieuwerbrug kwam het hoofdkwartier van prins Willem III. Daar waren twee schansen, één aan de noordoever en één op de zuidoever van de Oude Rijn.

Een schans is een wal in het veld, een soort muur van aarde en zand, waarachter je je kunt 'verschansen' als de vijand aanvalt. Meestal heeft de schans de vorm van een vier-, vijf- of zeshoek. Op die manier is de vijand vanaf verschillende kanten te beschieten.

Op kaden, sluizen en andere plaatsen werden kleine verdedigingswerken gebouwd. Voor de verplaatsing van manschappen over het 'verdrongen' land werden speciale drijvende verdedigingswerken gebruikt: deze platbodemscheepjes met kanonnen werden uitleggers genoemd.

SCHOONHOVE

A. Kerck	X. Proveniers Huys
B. Stadhuys	F. Cruys Poort
C. Stads Magazijn	G. Lopicke Poort
D. Stads Doel	H. Vee Poort
I. Geconcepeerde Bieren	
K. Dito — Ranslyns	
L. Lezichse Wateringh	
M. De Vloet	

DE
LECQ
FLU:

Historische kaart van Schoonhoven,
situatie circa 1700-1725

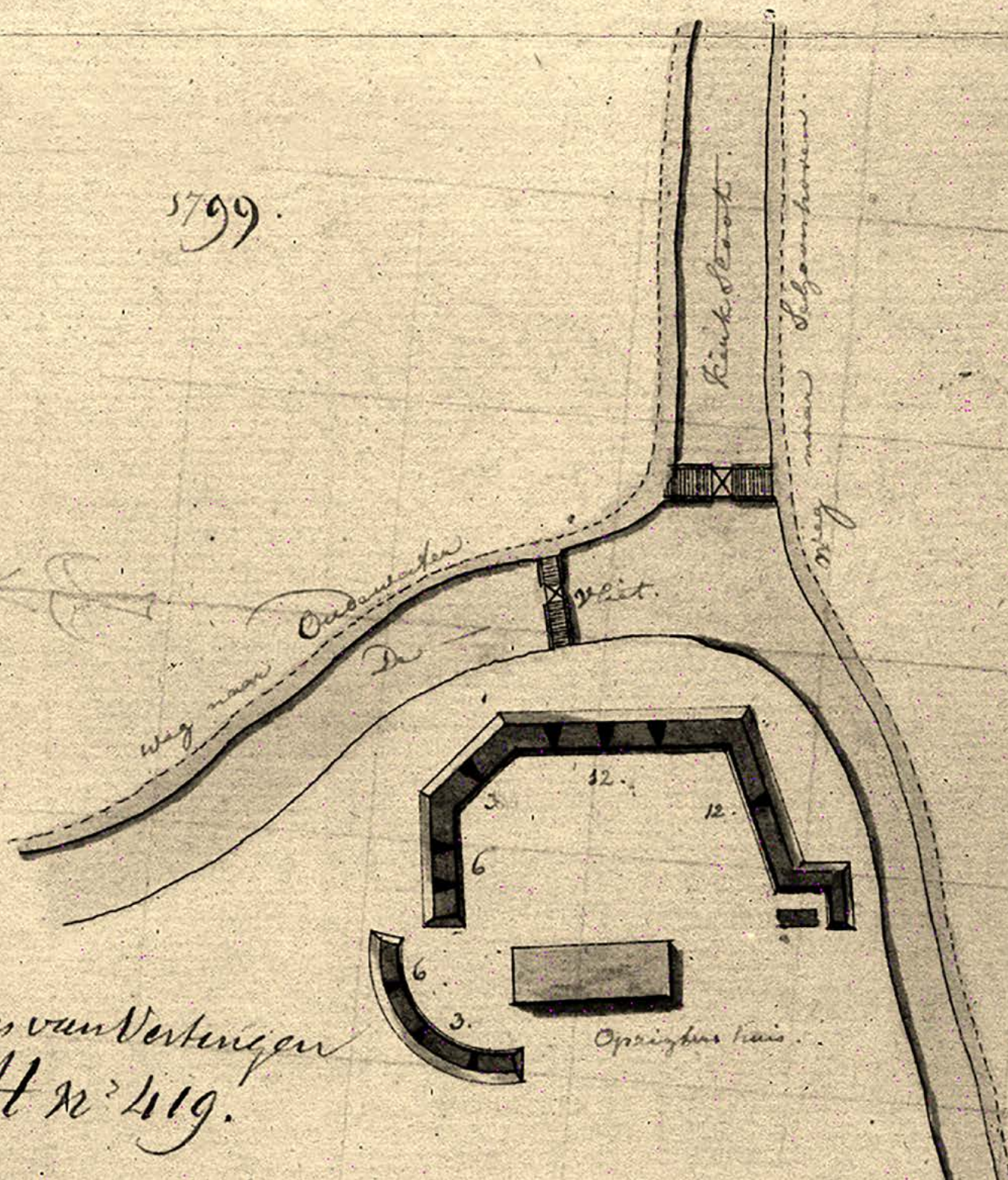
de oude
hollandse
waterlinie

1799.

de oude
hollandse
waterlinie

Historische kaart van de Koeneschans

Plan van Vertingen
A n° 419.

N° 100

100 100

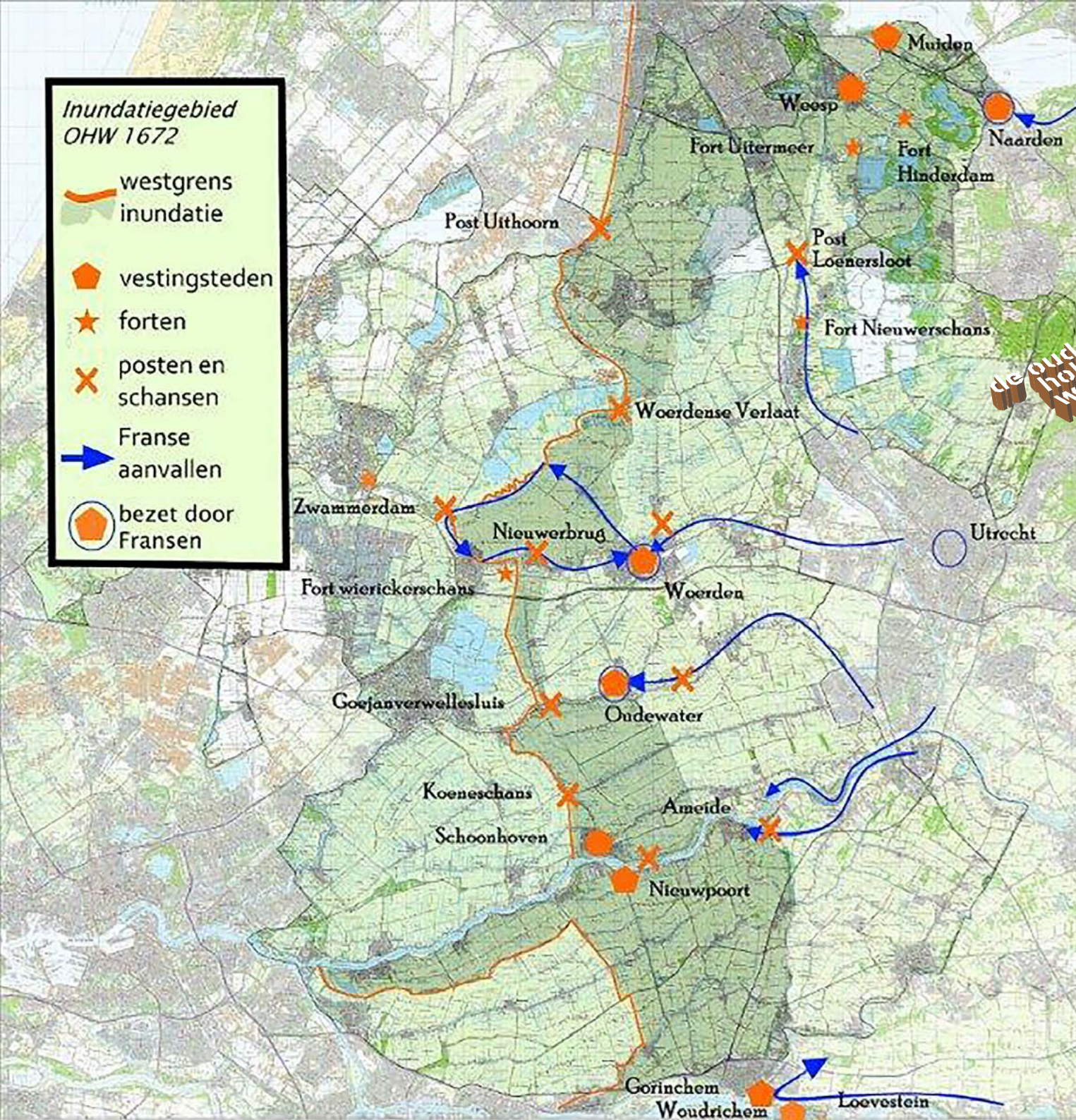
1896.

KANON VAN 8^{cm} BR. OP UITLEGGER.

CEMIDDELD OP $\frac{1}{2}$ M. DER WARE GHOTTE.

*Inundatiegebied
OHW 1672*

- westgrens inundatie
- vestingsteden
- forten
- posten en schansen
- Franse aanvallen
- bezet door Fransen

Inundatiegebied in 1672

de oude
hollandsche
waterlinie

Houdt de Waterlinie stand?

In de zeventiende eeuw hadden de Fransen het grootste en sterkste leger van heel Europa. Het kleine leger van de Republiek had onder normale omstandigheden geen schijn van kans, maar de waterlinie werkte in eerste instantie naar behoren: het Franse leger kon niet verder trekken en moest een nieuwe manier bedenken om de Republiek aan te vallen:

- 1 met grof geweld, vechtend over de dijken;
- 2 door zelf ook land onder water te zetten en zo de Hollanders 'weg te spoelen' of
- 3 door te wachten tot het ging vriezen om zo via het ijs verder te trekken richting Amsterdam.

Manier 1: grof geweld

Er waren hevige gevechten tussen Hollandse en Franse soldaten bij de versterkingen op de dijken.

De Slag bij de Kruipin bij Woerden in oktober 1672 was het zwaarste gevecht. Daar vielen veel doden en een deel van de stad ging in vlammen op. Later kwamen er op deze plaats langs de Oude Rijn twee forten, waarvan de grachten nu nog zijn te zien. Ook werd er flink gevochten bij het dorp Sluis, langs de Lekdijk, waar Fransen in november 1672 de sluis vernielden. Veel huizen langs de dijk en in Ameide gingen in vlammen op.

Manier 2: spoel ze weg!

De Fransen lieten zo veel mogelijk water uit de Lek (een toepasselijke naam!) en de Zuiderzee stromen.

Dat zou de Hollandse soldaten wel wegspoelen. Er werd een nieuwe, hogere dijk van bijna negen kilometer lang gebouwd, tussen de Hollandsche IJsseldijk en de Hoge Rijndijk langs de Oude Rijn. Deze Prinsendijk is nog altijd te zien!

Manier 3: over het ijs

In de winter van 1672-1673 begon het hard te vriezen. De Franse soldaten dachten dat ze gemakkelijk over het ijs naar Amsterdam konden doorlopen en staken bij de Oude Rijn de Hollandse Waterlinie over. Het leger van de Republiek vluchtte tot achter Gouwsluis. Gelukkig ging het dooien en trokken de Fransen zich terug. Ze waren gefrustreerd over de mislukking, dat ze onderweg alles in brand staken. Daarna is het de Fransen niet meer gelukt om de Waterlinie te passeren. Eind 1673 verdwenen ze uit ons land.

Felle gevechten bij Woerden

de hollandsche
waterlinie

Dit gebeurt er wanneer het land onderwater wordt gezet

de oude
hollandse
waterlinie

Het rampjaar 1672: de Fransen passeren de
Hollandse Waterlinie op 30 december

de oude
hollandse
waterlinie

Nieuwpoort: beer met twee monikken

de oude
hollands
waterlinie

Blijft de Waterlinie nodig?

De Waterlinie had gewerkt, maar op een aantal plaatsen langs de Lek en de Oude Rijn waren vijandelijke legers toch doorgebroken.

Langs de Lek tegenover Schoonhoven werd een nieuwe vesting gebouwd: Nieuwpoort. Bij de net aangelegde Prinsendijk kwam een groot fort, Wierickerschans, op de plaats waar de Fransen in de winter van 1672-1673 alles hadden platgebrand. Dat fort moest voorkómen dat zoiets nog eens zou kunnen gebeuren.

Van andere forten bij Nieuwerbrug en Gouwsluis is nu niets meer terug te vinden. Ook alle versterkingen bij belangrijke sluizen zijn verdwenen. Alleen van de Koeneschans in het riviertje de Vlist is nog nog wat zien tegenover eetcafé De Vlist in het dorp Vlist.

Fort Wierickerschans

de oude
hollandse
waterlinie

Nog meer Waterlinies

Stormen en overstromingen hebben ons lage landje eeuwenlang bedreigd. Maar in het Rampjaar 1672 heeft het water van de Hollandse Waterlinie het land juist beschermd.

Er zijn nog meer waterlinies geweest tussen de grote rivieren en de Zuiderzee (nu IJsselmeer). In 1672 lag in Gelderland de IJssellinie en in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) was de Grebbelinie tussen Utrecht en Gelderland de belangrijkste verdediging tegen Duitsland. Ook rond Amsterdam lag een waterlinie met tientallen forten: de Stelling van Amsterdam.

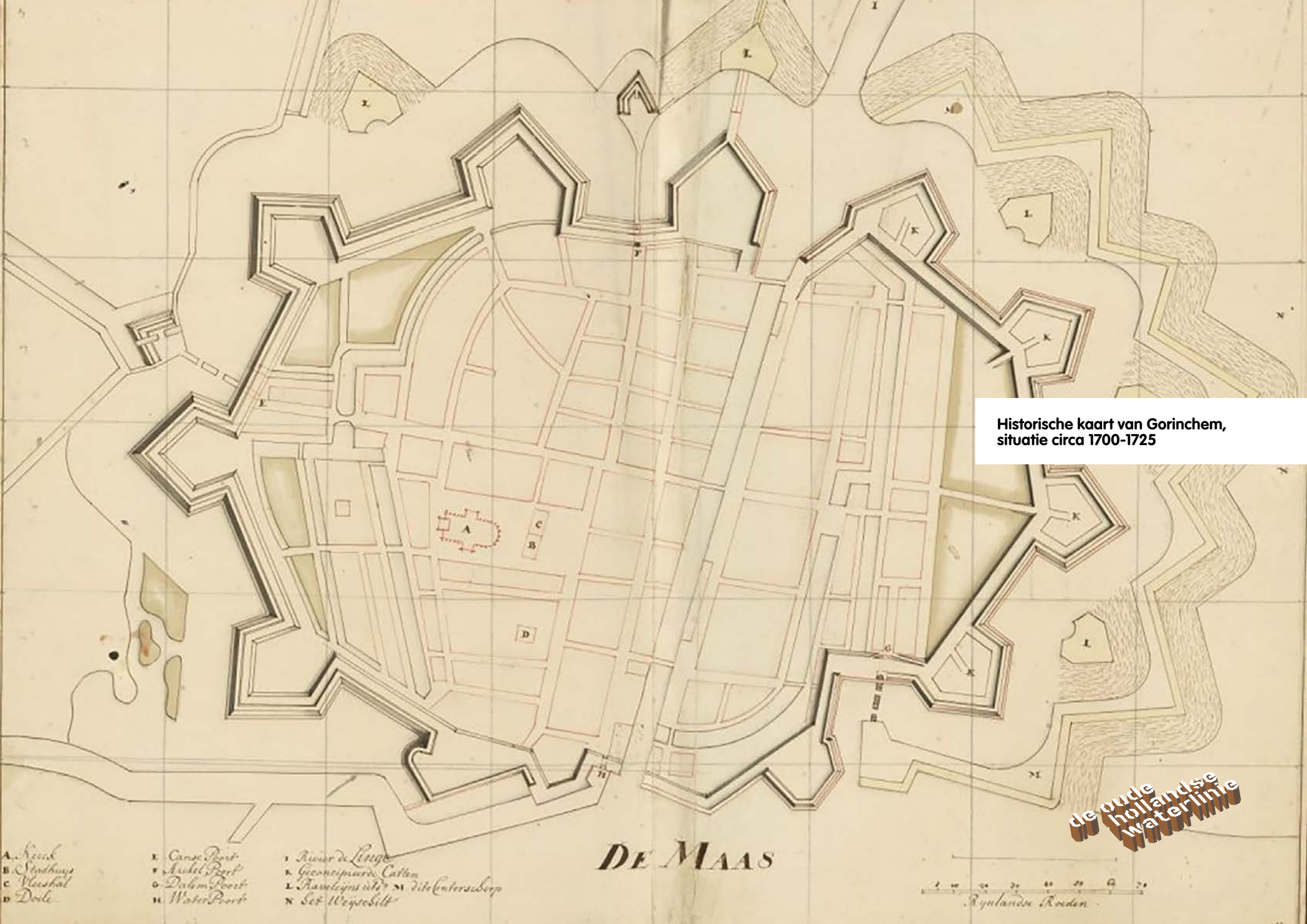
De Waterlinies worden al lang niet meer als verdedigingswerk gebruikt. Want toen er eenmaal vliegtuigen waren vloog het leger er zo overheen: water als verdedigingsmiddel was dus achterhaald. Maar onderdelen van de Oude Hollandse Waterlinie zijn nog steeds in het landschap terug te zien!

De vestingstad Gorinchem

ligt aan de noordoever van de rivier de Merwede. Schuin aan de overzijde van deze brede rivier liggen de kleinere vestingstad Woudrichem en Fort Loevestein. Door al dat water zien deze steden er indrukwekkend uit, maar als een vijand met schepen over de rivier komt, kan hij die plekken vanaf het water makkelijk aanvallen. Om de stad aan de waterkant sterker te maken, werd in Gorinchem een stadsmuur gebouwd met torens en een gracht. Later kwam er een wal rond de stad, met elf bastions. Een bastion of bolwerk is een uitspringend gedeelte van een vestingwal of vestingmuur. Vanachter de wal konden de bewoners zich verdedigen tegen de vijand.

Meestal kwam de vijand uit het oosten. Daarom is Gorinchem vooral aan die kant extra versterkt, met onder andere een tweede wal. Het land kon daar ook onder water gezet worden. Gorinchem is altijd een onderdeel van de Waterlinie gebleven. Tegenwoordig kun je nog steeds helemaal rond de stad lopen, over die vestingwal. De Merwede is dan goed zien.

Historische kaart van Gorinchem,
situatie circa 1700-1725

A. Kerk
B. Stadhuis
C. Vleeshal
D. Doel

E. Canse Poort
F. Arkel Poort
G. Dalem Poort
H. Water Poort

I. Rivier de Lingh
K. Geconcepuerde Catten
L. Ravelings uiter M. Nijlchtersberg
N. Sct. Weyscillt

DE MAAS

1 2 3 4 5 6 7 8
Nederlandse Roeden

de oude
hollandsse
waterlinie

Historische verdedigingswerken in Gorinchem

Schoonhoven

Over de rivier de Lek heb je een prachtig uitzicht op de lange, rechte wal van de vesting Schoonhoven. In het midden staat de versierde Veerpoort: de oude ingang van de stad. In het Rampjaar 1672 moest de stad vliegensvlug worden versterkt. Daarna lag heel Schoonhoven binnen een hoge omwalling, met acht bastions en een brede gracht. Daaromheen lag het gebied dat in noodgevallen onder water gezet kon worden.

De versterking is niet helemaal bewaard gebleven. Het grootste deel van de wal is afgegraven en een flink deel van de gracht is gedempt. Aan de noord- en oostkant van de stad is nog een stukje gracht te bekijken. En naast de poort kun je zien wat er nog van de hoge wallen over is.

SCHOONHOVE

A. Kerck	X. Proveniers Huys
B. Stadhuys	F. Cruys Poort
C. Stands Magazijn	G. Lopicke Poort
D. Stads Doel	H. Vee Poort
I. Geconcepeerde Bieren	
K. Dito — Ranslyns	
L. Lezichse Wateringh	
M. De Vloet	

DE
LECQ
FLU:

Historische kaart van Schoonhoven,
situatie circa 1700-1725

de oude
hollandse
waterlinie

Oude poort in de stadswal van Schoonhoven

de oude
hollandse
waterlinie

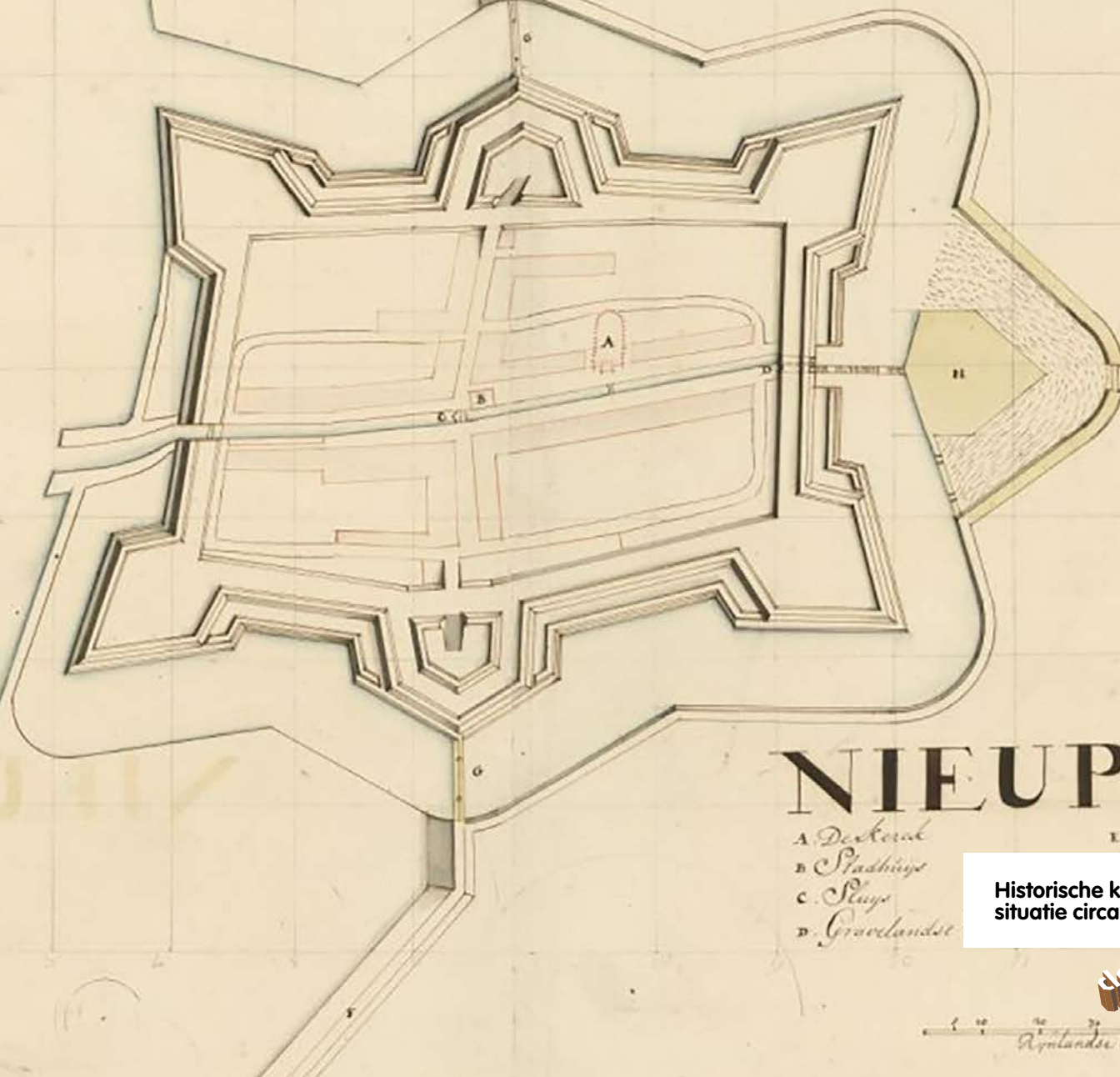
Nieuwpoort als nieuwe vesting

Nieuwpoort ligt aan de ene kant van de rivier de Lek en Schoonhoven ligt aan de andere kant. Vanaf juni 1672 verdedigden Nieuwpoort en Schoonhoven zich samen, want over de rivier en de dijken zou een vijand makkelijk door de verdediging heen kunnen breken om in Holland te komen. In het Rampjaar gebeurde dat inderdaad, een eind verderop. Daarom werd bij Nieuwpoort snel een vesting gebouwd.

Nieuwpoort is nog steeds helemaal zoals het toen was, met zes bastions en een brede gracht.

Onder het stadhuis loopt een gracht. Vroeger was daar ook een sluis, waarmee de sluiswachter het water uit de Lek in de Alblasserwaard kon laten stromen. Doordat de sluis binnen de vesting lag, kon er niemand van buitenaf bij. Boze boeren bijvoorbeeld, die niet wilden dat hun land nóg eens onder water kwam te staan, zoals in het Rampjaar was gebeurd ...

DE
LECQ

NIEUWPOORT

A. De Kerck
B. Stadhuis
C. Sluys
D. Gravelandse

Langenackse Dyck

Historische kaart van Nieuwpoort,
situatie circa 1700-1725

de oude
hollandse
waterlinie

Rijlandse Roeden

De goed verstopte inundatiesluis onder het stad-
huis van Nieuwpoort.

de oude
hollandse
waterlinie

Twee kanalen

Aan het eind van de veertiende eeuw zijn er twee kanalen gegraven, tussen Nieuwerbrug en Bodegraven: de Enkele Wiericke en de Dubbele Wiericke. Ze waren bedoeld om water van de Oude Rijn naar de Hollandse IJssel te kunnen laten lopen. In 1672 was het gebied tussen die twee kanalen onder water gezet als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. De kanalen lagen maar anderhalve kilometer van elkaar af. Dit was de smalste plek in de Waterlinie.

Ook de vijand probeerde water als wapen in te zetten: toen de Fransen rivierwater over het land lieten stromen, bouwde prins Willem III de Prinsendijk langs de Enkele Wiericke, om het 'Franse' water tegen te houden.

Fort Wierickerschans

bestond in het Rampjaar nog niet. Er was wel een klein verdedigingswerk (een schans) bij de Enkele Wiericke, in de oeverwal van de Oude Rijn. Oeverwallen liggen hoger en bleven droog als het land onder water kwam te staan. Maar over deze wallen konden ook de vijandelijke troepen doorlopen zonder natte sokken te krijgen.

Na een gevaarlijke en moorddadige tocht van de Fransen in de winter van 1672 werden snel versterkingen gemaakt op de oeverwallen van de Oude Rijn. Fort Wierickerschans was zo'n versterking: een brede gracht, hoge wallen, vier grote hoekbastions en barakken voor de soldaten. Een barak is een eenvoudig, verplaatsbaar gebouw waarin soldaten overnachten.

In de achttiende eeuw kwamen er allerlei gebouwen op het middenterrein, waaronder een magazijn voor kruit (het Kruithuis) en twee arsenalen. Maar bij Fort Wierickerschans is nooit gevochten.

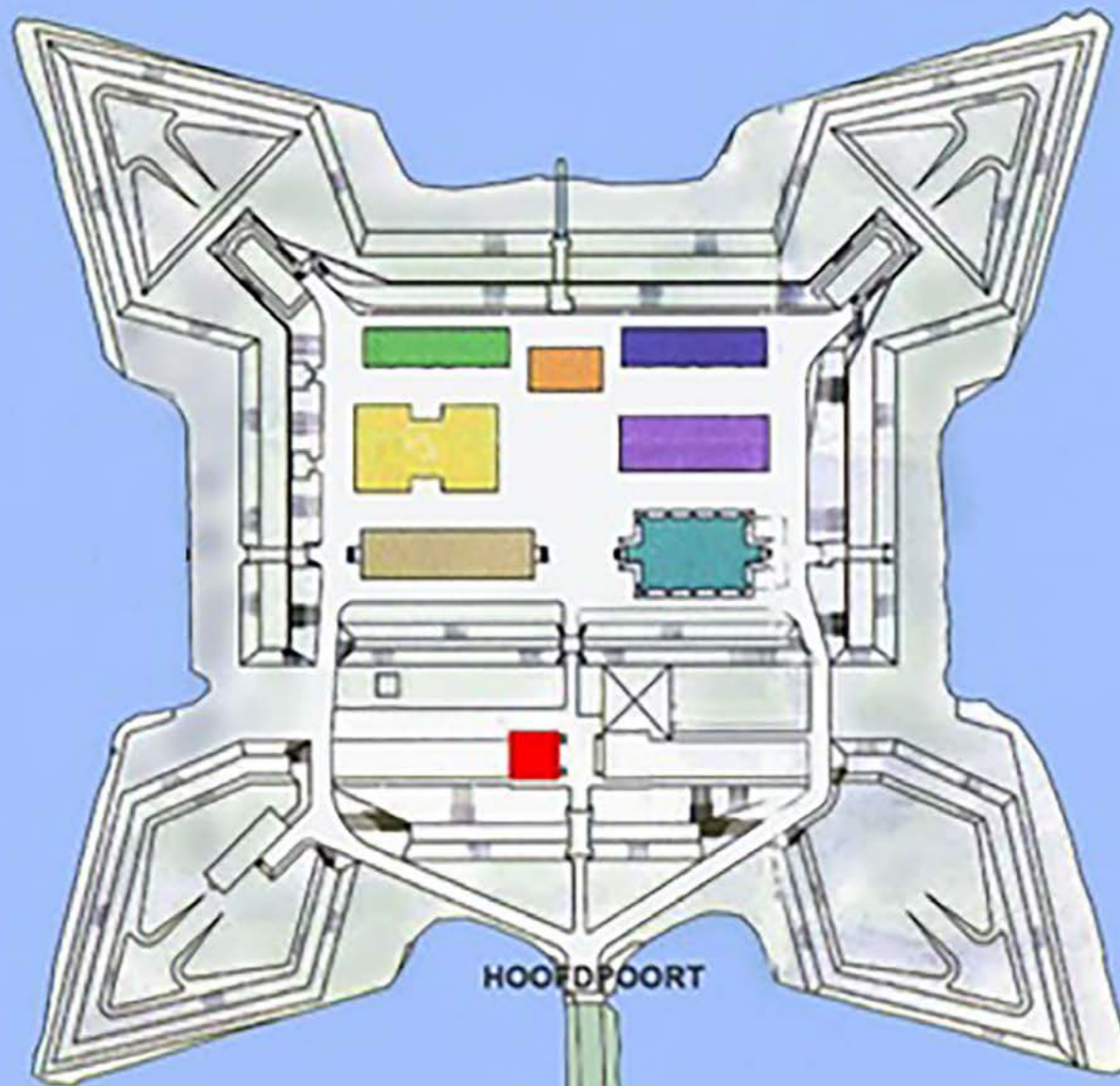
Van de versterkingen van de Oude Hollandse Waterlinie in Zuid-Holland bestaan nu alleen Fort Wierickerschans en Koeneschans nog. De aarden wallen van Fort Wierickerschans zijn nu nog bijna precies zoals het in 1672 was, maar alle gebouwen die je nu ziet zijn in de achttiende eeuw gebouwd. De indrukwekkende toegangspoort is verdwenen. Van Koeneschans is alleen een eilandje in het riviertje de Vlist over. Op dit eilandje stond ooit een stenen gebouw voor de soldaten die de wacht hielden bij een hoge aarden wal.

Koeneschans ligt in het verlengde van de Slangeweg, die naar de stad Utrecht loopt. Deze weg lag hoog en als het land onder water was gezet, zou de vijand deze route kunnen gebruiken. De kanonnen op de Koeneschans waren daarom gericht op de Slangeweg.

FORT WIERICKERSCHANS

de oude
hollandse
waterlinie

Kaart van fort Wierickerschans
zoals het er tegenwoordig uitziet

- LINKER ARSENAAL
- RECHTER ARSENAAL
- KUIPHUIS
- MARKTHALLEN
- FACILITAIR GEBOUW VELDKUUKEN
- GEBOUW 1830 ARRANGEMENTEN FABRIEK
- KRUIHUIS KRAAIENNEST
- COMMANDANTSWONING KANTOOR
- TERREPLEIN

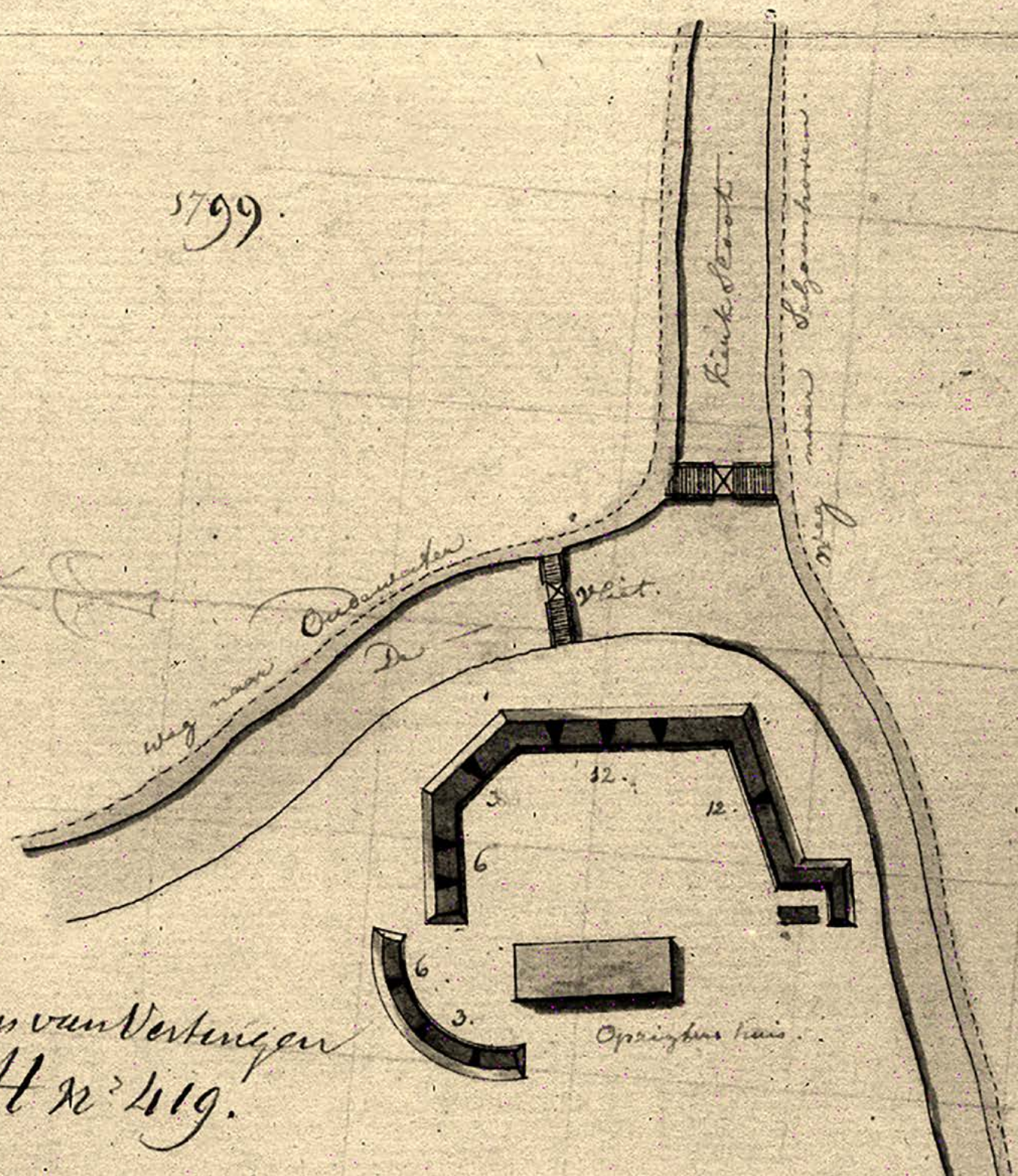

Twee arsenalen van Fort Wierickerschans

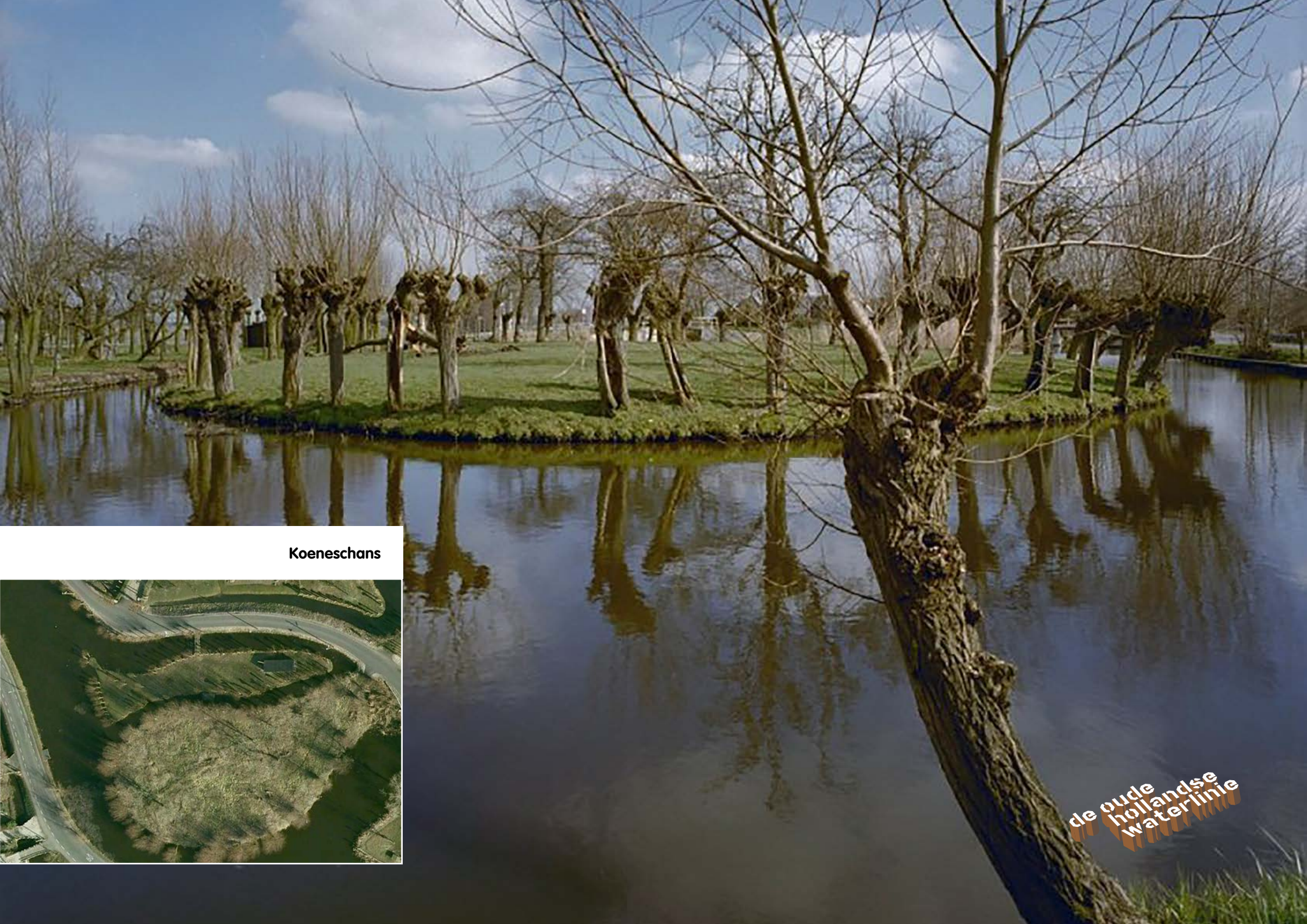
1799.

Historische kaart van de Koeneschans

de oude
hollandse
waterlinie

Plan van Vertingen
A n° 419.

Koeneschans

de oude
hollandse
waterlinie

Een geschiedenis vol nattigheid

● Franse Kade

● riviertje de Vlist

● Franse Kade

● riviertje de Vlist

● Koeneschans

● riviertje de Vlist

● Slangeweg

● Slangeweg

de oude
hollandse
waterlinie

De Vlist

foto: Hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden